

THE PLACE OF PUBLIC CONTROL

Plamen Iliev

New Bulgarian University, Department of Economics, Bulgaria, kaviplas@abv.bg, pkiliev@nbu.bg

Abstract: The need for control has been evident since the beginning of mankind's existence, but in the conditions of that time, control was necessary for the subordination of the individual to the requirements of the collective, or rather as the attitude of the collective to the behavior of the individual, as well as the obligation of individual members of society to observe certain and accepted rules for equal participation in the creation and consumption of material goods. At a later stage, with the emergence of the state, control was necessary and applicable as a management function and as a social attitude, manifested depending on the degree of development of the social environment. In recent years, control of society or public control has found more limited application, as well as less attention, compared to control as a management function in practice, but regardless of this, it is manifested in the critical attitude of society, or its individual members, to the behavior of state institutions, officials, to individual personal manifestations in the collectives of public organizations. Public control was perhaps better known and much more respected 35 years ago, although this type of control will find increasingly widespread application in various forms and mainly in the entry of citizens into government and the enhanced role of the public. The control by civil society and civil organizations over the work of the state shows the presence of democracy, which is expressed in the organized elections for members of parliament, Presidential and local elections, as well as in the various manifestations of strikes, rallies, etc. But here we must look more directly at the methods of the various rulers, party regimes, etc. who use and apply all sorts of methods and practices to oppose society and public control, by using so-called fake news to manipulate public opinion, adjustments to the actions of certain institutions and states, harnessing all media, the Internet, platforms, etc. There are many examples in this direction from the last 5 years, including the Covid crisis, the war in Ukraine, etc., with many questions emerging for which society wants answers about why so much money was spent under the guise of "fighting the infection, vaccines", etc., for "aid" for Ukraine, and many others, because in addition to the financial and economic crisis, the crisis in Bulgarian society is no less than the subsequent several consecutive parliamentary elections, the lack of a regular government, etc., which turns out to be unexpectedly deep and we do not realize it.

The latter is also based on the complete disinterest of a large part of society in the future governance and development of the country, based on a voter turnout of less than 30%, which continues to fall, given that elections are a major part of public control. Thus we accept a society fused with the negativism of the chalga, along with vulgar aesthetics and lack of intelligence, obvious shamelessness and cynicism, primal passions of primitivism everywhere, scandalizing with flaunting luxury and wealth, disregard and trampling on the laws, serving "our" people, etc.

Keywords: control, society, crisis, economy

МЯСТОТО НА ОБЩЕСТВЕНИЯ КОНТРОЛ

Пламен Илиев

Нов Български Университет, Департамент Икономика, kaviplas@abv.bg, pkiliev@nbu.bg

Резюме: Необходимостта от контрол се проявява още от началото на съществуването на човечеството, но в тогавашните условия контрола е необходим за подчинението на отделния индивид към изискванията на колектива, или по-скоро като отношение на колектива към поведението на отделния човек, както и задължението на отделните членове на обществото да спазват определени и приети правила за равноправно участие в създаването и потреблението на материални стоки. На по-късен етап с появата на държавата контрола е необходим и приложим като управленска функция и като социална нагласа, проявена в зависимост от степента на развитие на социалната среда.

През последните години контрола на обществото или обществения контрол намира по-ограничено приложение, както и по-малко внимание, в сравнение с контрола като управленска функция на практика, но независимо от това, той се проявява в критичното отношение на обществото, или отделни негови членове към поведението на държавни институции, длъжностни лица, към индивидуални лични прояви в колективите на обществените организации. Обществения контрол, може би бе по-известен и се спазваше

много повече допреди 35 год. , независимо че този вид контрол ще намира все по-широко приложение под различни форми и главно в навлизането на гражданите в управлението и засилената роля на обществеността. Контролът от страна на гражданското общество и гражданските организации върху работата на държавата показва наличие на демокрация, намираща израз в организирани избори за народни представители, Президентски и местни избори, както и в различните прояви на стачки, митинги, и т.н.

Но тук трябва да погледнем по-директно и на методите на различните управляващи, партийни режими и др. които използват и прилагат всевъзможни прийоми и практики да се противопоставят на обществото и обществения контрол, като използват т.н. фалшиви новини за обработка на общественото мнение, настройки към действията на определени институции и държави, впрягайки всички медии, интернет, платформи и т.н. Примери в тази насока от последните 5 год. са много и по отношение на ковид- кризата, войната в Украйна и др., като назряват множество въпроси на които обществото иска отговори за какво са похарчени много средства под прикритието на "борба със заразата, ваксини" и т.н., за „помощи“ за Украйна и още много други, защото освен финансово-икономическата криза, кризата в българското общество е не по-малка и от последвалите няколко поредни избора за Парламент, липса на редовно правителство и др., която се оказва неочаквано дълбока и ние не я осъзнаваме. Последното се базира и на пълната незаинтересованост на голяма част на обществото от бъдещето управление и развитие на страната, на база под 30 % избирателна активност, която продължава да пада, при положение че изборите са основна част от контрола на обществото. Така приемаме общество сраснало с негативизма на чалгата, наред с вулгарна естетика и липса на интелигентност, явно безсрамие и цинизъм, първични страсти на примитивизъм навсякъде, скандализиране с парадиращ лукс и богатство, незачитане и погазване на законите, обслужване на „наши“ хора и т.н.

Ключови думи: контрол, общество, криза, икономика

1. СЪЩНОСТ НА КОНТРОЛА

За същността на контрола са налице достатъчно различни определения, където предимно се разглежда като управленска функция и като обратна връзка в системата на управление и т.н.

От появата си човешкото общество и човека разбират нуждата от контрол, който се ограничава с отношението на колектива от хора, най-често племето, към поведението на отделните членове, както и с добиването и опазването на тяхната собственост. На по-късен етап от развитието на обществото и характера на производствените процеси определя и съдържанието на обекта на контрол. С развитието на човечеството в тези процеси на контрол се появяват собственици, работници и управляващи, като за всички потребността от контрол е все по-ясна и необходима, с известната зависимост, че най-напред този който е собственик, той има право да упражнява контрол.

Контролът освен като функция на управлението, трябва да се разглежда и като обществено отношение, което предопределя приемането и налагане на общо-приетите норми и правила за поведение, които да се спазват от индивидите и да влияе върху поведението на отделните личности.

Контролът като функция на управлението се изразява и прилага чрез няколко елемента, като определяне на параметри и нормата на поведение на системата, прогноза какво ще постигне системата като резултати, проверка на постигнатото след определен срок, сравнение между първите три елемента и анализ на отклоненията, ако са отразени такива, подготовка на корекции за регистрирани отклонения, и реализация на т. н . обратна връзка в управлението или информация за резултатите от упражнен контрол за управляващите. Проявата на контрола като обществено отношение се отличава от проявата му като функция на управлението в това, че той изразява негативно отношение с което критикува най-често управляващите за техни управленски грешки, защото при липса на такъв контрол не може да има развитие, анархия и разпад на обществото. С развитието на технологиите последните години има развитие и на обществените отношения най-вече в изисквания, норми, видове контрол и т.н. Нормите, в т.ч. и общоприетите са предписания в съответствие с които трябва да се предприеме някакво действие или бездействие за достигането на някаква цел, за което най-често група от хора са овластени да създават правила. Освен нормите и правилата за поведение или спазване и контрола който ги съблюдава, са необходими и санкции, чрез които индивидите се задължават да спазват правилата. Тези санкции могат да включват Наказания , Стимули или Самоконтрол при който отпада нуждата от външен контрол.

Както споменах по-горе, контрола като функция на управлението е присъщ за приложение от държавата или държавни органи създадени за тази цел. Разбира се като такъв контрола се прилага и във всяка една стопанска единица, фирма или система на микрониво.

В разработката се разглежда контрола който осъществява обществото, или отделни негови членове спрямо държавата или държавни органи, относно техни политики и решения засягащи обществото като цяло или отделни негови членове, като това е обществения контрол.

Освен него става въпрос и за социалния контрол който е свързан и със социалното управление, или контрола осъществяван от обществото със отделните индивиди от него.

Според М. Динев, ...“ Контролът е обществено отношение, елемент на множество обществени отношения в човешкото общество, критично обществено отношение, което съдейства да се усъвършенстват обществените отношения, да се укрепват социалните структури, насочвайки своето въздействие върху поведението на личността, на групата личности, обединени в постигането на определена цел, както и междуличностно отношение, което утвърждава обществените норми и правила за поведение.“/ Динев М. (2015) -Контрол и регулиране в социалното управление/

2. ОБЩЕСТВЕН КОНТРОЛ

Той се осъществява от обществено-политическите организации, формалните и неформални сдружения и отделните граждани. Това не е контрол на някоя институция и целта му са слабостите, грешките и недостатъците в развитието на държавата. Общественият контрол е по- слабо проявен, но е израз на критичното отношение към поведението на държавни институции, служебни лица, към личностните прояви в отделни организации.

Общественият контрол намира проявление с влизането на представители на обществото в управлението и на засилената роля на обществеността в оценката на публичната администрация. Упражняването на контрол от страна гражданите и техните организации е израз на демокрация в действие, като той може да се разглежда в широк и тесен смисъл.

-В първия случай контрола на обществото касае контрола на населението като цяло, на синдикати, неправителствени организации и др. Този контрол е уреден законово и е различен от обществения контрол в тесен смисъл.

-При контрола разглеждан в тесен смисъл се има в предвид обществен контрол, който се прави от обществените организации, граждански структури или други демократични форми, което е контрол на обществото за въздействия на различни групи върху работата на държавната администрация.

Общественият контрол трябва да подпомага управлението, като не позволява или предотвратява отрицателни явления и причините за тях, като следи за неизпълнението или лошото изпълнение на конкретно решение, различни недостатъци в дейността или организацията на съответните органи на управление.

Много важна е превантивността на обществения контрол, което предполага възпитателна и мотивационна основа, както за управлението, и за обществото. Необходима е гласност и прозрачност за резултатите от упражнен контрол за проверки и нарушения за да се засили въздействието на обществото тези които допускат нарушения.

По отношение на обществения контрол М. Динев обръща сериозно внимание на **връзката – власт, контрол, морал**, най-вече по отношение на законни или морални дейности за обикновените граждани, които не се приемат като морални за властимащите, поради което тези които не се съобразяват с морала губят демократичния характер на управление като се получава състоянието на власт, основана на принуда и страх, упражняваният контрол е повече формален, отколкото реален, той е обществено неефективен. А дали това нещо не много познато.....

В продължение на казаното, контрола като функция на управлението, зависи до голяма степен от властта която управлява, независимо от най-важния му признак –независимост. В този случай **контрола се явява форма на власт**, и вероятно оказва влияние върху поведението на „другите“, като прозира връзката между властта и контрола, следователно за да има силно управление, трябва да се съобразява с резултатите от контрола, защото обратното е гибелно.

Общественият контрол, според М. Динев, може да е и граждански контрол нормативно осигурен, защото властта за да осигури стабилно управление, трябва да осигури ефективен контрол върху отклонения и нарушение на норми и правила.

За това през последните години се говори и за гражданско общество съставено от свободомислещи хора, или свободни граждани и доброволни сдружения и организации, които са заинтересовани да защитят обществото от намеса и произволно регулиране от правителство и бизнеса, както и от други външни фактори.

Гражданското общество, независимо от появата му още при Перикъл, съществува само при развитите демократичните общности, където има връзка управлявани – управляващи и обратно. Формалната част от

него са неправителствени организации, граждански инициативи и други граждански формирания с идеална цел.

В България гражданското общество се проявява за първи път след 1947 в края на 1987, две години преди смяната на тоталитарния режим, когато шест жени от Русе, организират и оглавяват първата екологична демонстрация в България срещу почти десетилетното обгазяване на града от химическия комбинат в Гюргево и се появява Русенския комитет по-късно. Може да се приеме, че през последните години се развива бързо, макар и изкривено през политическата призма, и даже от олигархичната, което повдига много въпроси.

Като говорим за обществен контрол трябва да споменем и за различните познати общества - **традиционно, тоталитарно и модерно общество.**

При първото се спазват традициите, като така се упражнява контрол, не се интересуват от новости, или се страхуват от тях, и така е добре за всички.

Тоталитарното общество се появява постепенно с развитието на правните норми и особено налагане нормите на различни управляващи партии с които по-лесно се управлява обществото, но без голяма връзка с правото, като началото е след първата световна война. В този случай се наблюдава заместване на държавата от определена партия и така се контролират обществото и индивидите.

-Последното е т.н. общество на капитала, появило с началото на индустриалната революция от края на 17 век в Англия, последвана от революция в политическия живот и в образованието.

Това общество се развива с бързи темпове, като се разраства особено през последните 30- 40 г.

3. СОЦИАЛЕН КОНТРОЛ

Социалният контрол се прилага върху отделната личност, съобразно действащите групови, класови или общочовешки интереси, които са отразени в различни норми или ценности, които най-често се спазват с прилагането на различни санкции.

Семейството е първото където се прилага т.н. социален контрол, следва приятелски кръг, колектив, съседи и др., като той може да се прилага и благодарение на правото, различни държавни органи, най-често с различни ограничения или принудителни средства.

Поначало контрола, осъществяван от семейството или приятелския кръг се възприема като мека форма, но често наказанието в семейството е много тежка форма на контрол, а при съседски общности върху хората въздейства присмеха, клюки, опозоряване, които могат да разстроят личността и да станат повод тя да излезе от душевното си равновесие.

Социалният контрол може да се разглежда в различни аспекти в зависимост как поведение, мисли и външен вид се регулират от нормите, правилата, законите и обществото. Социалният контрол е необходим компонент на обществения ред, защото обществото не би могло да съществува без него.

Социалният контрол се постига чрез социални норми, правила, закони и социални, икономически и институционални структури, защото не може да съществува общество без социален контрол, и без съгласуван и наложен социален ред, защото ще настъпи хаос и объркване.

Основният начин, чрез който се създава обществения ред, се формира през целия живот на всеки човек, който възприема норми, правила и други общоприети изисквания.

Социалният контрол може да се наблюдава в две форми: **неформална или формална.**

Неформалният социален контрол касае съответствие с нормите и ценностите на обществото и приемането на определена система на вяра, от страна на семейството, връстници, треньори и учители, както и от колеги.

Неформалният социален контрол се налага най-често чрез награди и санкции. Наградата често е под формата на похвали или комплименти, но също така приема и други обичайни форми, като високи оценки за училищната работа, промоции на работното място и социална популярност. Санкциите могат да приемат формата на прекратяване на връзка, или да бъдат уволнени от работа, между другото.

Формалният или официалния социален контрол е този, който се създава и прилага от държавата или нейни представители, които прилагат закони, като полиция, военни и др.

В много случаи просто присъствие на полицията е достатъчно, за да се създаде формален социален контрол, или да се намеси в ситуация, за да се гарантира запазването на социалния контрол.

Официалните органи като съдебната власт и наказателната система трябва да наложат санкции, когато някой не спазва законите, които определят формалния социален контрол.

В едно свое изследване на Ив. Хиновски за кризата в българското общество, твърди че нашето общество е изпаднало в една сериозна криза, която е едва ли не необратима и това рефлектира негативно на обществения и социален контрол.

Автор на изследването прави едни може би крайни изводи, но в същото време и реални, където се спира на общество залято от чалга еуфория, липса на каквато и да е естетика и липса на интелектуални потребности, цинизъм и незачитане на елементарни нужди и потребности. На следващо място отчита липсата на вярата в бог, преданост към родината, уважение към родителите и семейството и преклонение пред учителя, които не съществуват и са разрушени. За последното само преди 15-20 дни в София имаше протест на родители срещу въвеждането на нов предмет в училището "Добродетели и религии", от което е видно, че самите родители не са възпитани в тази насока, което и жалко.

По нататък се изследва липсата на възпитание към трудолюбие, религиозна толерантност, уважение към родителите и възрастните хора, обслужващи олигархични интереси медии, политически слугинаж и др., като всичко това превръща българина в отчаян, безразличен и пасивен индивид.

Тук трябва да споменем и друг важен момент, според д-р А. Гълъбов, държавата макар и неофициално и завоалирано влияе на обществото, за да го управлява по-лесно и да притъпи неговия обществен контрол, което се изразява в следното:

-Да бъдат държани масите в невежество чрез задържане или фалшифициране на информация от различен характер.

-Съзнанието на масите да бъде отклонявано от същинските проблеми чрез осигуряване на разнообразни занимания за ума и сетивата – телевизия, радио, компютри, кино, алкохол, наркотици, порнография и др.

-Хората да бъдат манипулирани по такъв начин, че да контролират както самите себе си, така и себеподобните си.

-Манипулиране на съзнанието като се използват основно емоциите на хората, да бъдат насадени различни вярвания и убеждения, след като мозъчната функция е нарочно нарушена чрез провокиран страх, гняв или възбуда, като се внушава страх и несигурност, свързани с определени проблеми, като решенията им се натрапват отвън.

-Промените, които се налагат да се правят на стъпки, и когато се въвеждат нежелани от хората недемократични закони, това се осъществява почти незабелязано и поетапно, така че масите лека-полека да свикнат, докато накрая не разберат твърде късно.

4. ОБОБЩЕНИЕ

Разликата между **социален контрол** и **обществен контрол** е малка, но съществува, и касае обхвата, средствата и мястото на контрола.

Социалният контрол е широко понятие, което обхваща всички механизми, чрез които обществото регулира поведението на отделните хора за съобразяване с нормите, правилата и ценностите.

Той може да е:

-**Формален** - чрез закони, институции като полиция, съд и др.

-**Неформален** - чрез натиск от страна на семейството, приятели, религия, обществено мнение и т.н.

Прилага се **навсякъде** – в семейството, училище, работа, обществени места, за поддържане на социалния ред и стабилност.

Общественият контрол е по-специфичен термин и най-често се използва в контекста на гражданското участие и наблюдение върху институции, власт и управление.

Общественият контрол се проявява най-често чрез:

-граждански инициативи

-контрол от медиите

-неправителствени организации

-публичен натиск и протест-избори, митинги и др.

Той е насочен към **прозрачност, отчетност и отговорност** на властта пред обществото, има **колективен характер**, упражняван от общности, групи или граждански сдружения.

Като сравнение между двата се вижда:

	<i>При Социален контрол</i>	<i>При Обществен контрол</i>
Обхват	Общ – регулира поведение в обществото	Конкретен – следи действия на институции
Форма	Формален и неформален	По-често неформален, но организиран
Източник	Семейство, училище, медии, религия и др.	Граждани, НПО, медии, общности
Цел	Съответствие с социалните норми	Контрол върху властта и институциите

Източник: chat gpt

Социалното управление е процес на организиране, координиране и насочване на социалните дейности и взаимоотношения в дадено общество с цел постигане на обществена хармония, развитие и благосъстояние. То обхваща системата от институции, норми, политики и механизми, чрез които обществото регулира поведението на своите членове и функционирането на социалните групи и организации.

Социалното управление се характеризира с:

-Обществен характер – включва участието на различни социални субекти -държавни институции, НПО, общности, граждани и др.

-Целенасоченост – има за цел подобряване на социалната среда, решаване на социални проблеми и постигане на социална справедливост.

-Регулиране на отношенията – чрез закони, морални и културни норми, традиции и административни механизми.

-Влияние върху социалното поведение – насърчава определени модели на поведение и ограничава други.

-Интеграция и контрол – стреми се към интеграция на различни социални групи и осигуряване на обществен контрол.

Елементи на социалното управление са:

-Субекти на управление – това са институции и лица, които управляват (държавата, общините, социални служби, неправителствени организации).

-Обекти на управление – отделни индивиди, социални групи, общности, обществени процеси.

-Методи и средства – законови норми, политики, програми, субсидии, образователни инициативи, контролни механизми и др.

Като примери могат да са :

-Държавна политика за социално подпомагане на уязвими групи.

-Управление на системата за здравеопазване или образование.

-Регулации за равенство между половете или борба с дискриминацията.

-Местни инициативи за интеграция на малцинствени общности.

И социалният и обществения контрол са необходими не само на обществото и индивидите, но той е особено полезен за държавата и управляващите, защото съществуването и на двете страни е немислимо без наличието на такъв.

ЛИТЕРАТУРА

Гълъбов А. (2020). Как ни контролират: 5 основни принципа за контрол върху обществото-в-к Зора

Динев М. (1999). Контрол в социалното управление

Динев М. (2015). Контрол и регулиране в социалното управление

Динев М. (2016). Власт, управление и контролна среда -Годишник ИДЕС

Илиев Пл. (2021). Контролът на обществото по време на криза

Илиев Пл. (2023). Контрол и контролинг

Илиев Пл., (2023). Съвременният контрол в ерата на дигитализация

Кръстев Ив. (2021). Корона кризата даде на правителствата голям социален контрол, от който трудно ще се откажат

Льондев, А., (2023). Измами чрез финансови отчети и данъчни спекулации

Маркова Р. (2019). Контрол

Терзиев В. (2020). Науката като инструмент за социално развитие

Хиновски Ив. (2016). Кризата в българското общество е неподозирано дълбока и всеобхватна.

<https://www.mediapool.bg/>

<https://www.researchgate.net/>

<https://blitz.bg/ikonomika/>

https://ec.europa.eu/info/index_bg

<https://bg.wikipedia.org/>

<https://www.bulenergyforum.org/>